

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

RATNE DEVEDESETE

IZ PERSPEKTIVE mladih U HRVATSKOJ

RATNE DEVEDESETE

IZ PERSPEKTIVE mladih U HRVATSKOJ

IMPRESSUM

Izdavač:

Inicijativa mladih za ljudska prava
Eugena Kumičića 8, 10000 Zagreb
www.yihr.hr

Za izdavača:

Morana Starčević

Autorica:

Anja Gvozdanović

Dizajn:

Slobodna domena
Zadruga za otvoreni kod i dizajn

Zagreb, studeni 2022.

Istraživanje stavova mladih rođenih nakon rata o veteranima HV i oružanih snaga osuđenim za ratne zločine je dio projekta 40: Otkrivanje, osvještavanje, osnaživanje i organizacija za ljudska prava čija je ukupna vrijednost 170.147 € od čega je 149.922,00 € osigurano kroz financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova.

Tisak ove publikacije omogućen je financijskom podrškom Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Inicijative mladih za ljudska prava i ne odražava nužno stavove država donatorica i Upravitelja Fonda.

SADRŽAJ

1	PREDGOVOR
2	UVOD
3	METODOLOGIJA
4	REZULTATI
4	Informiranost i izvori znanja o Domovinskom ratu
12	Odnos prema ratnim zločinima počinjenim od strane pripadnika hrvatskih snaga
18	Sudjelovanje Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini
20	Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije
24	Podrška relativizaciji ratnih zločina i građanskih prava
26	ZAKLJUČAK
27	LITERATURA
28	PRILOG – UPITNIK

PREGOVOR

Od svog osnivanja 2008. godine, Inicijativa mladih za ljudska prava – Hrvatska doprinosi ostvarenju prava na istinu, pravdu i pomirenje u kontekstu neriješenog nasljeđa ratova devedesetih na području post-jugoslavenskih zemalja. Zagovaračkim, aktivističkim i edukativnim sadržajem preispitujemo nasljeđe spomenutog razdoblja. Na taj način želimo spriječiti ponavljanje sukoba te nastojimo izgraditi solidarno i tolerantno društvo zasnovano na poštivanju svih civilnih žrtava rata te razumijevanju i primjeni ljudskih prava.

Naš rad usmjeren je prvenstveno prema mladima za koje nastojimo stvarati prilike da otvoreno razgovaraju o prošlosti čije neriješeno nasljeđe utječe na njihov današnji život, njihove odnose prema susjednim narodima i nacionalnim manjinama te razumijevanje kompleksnih događaja tijekom devedesetih.

Što mladi misle o ratovima devedesetih? Istraživanje *Ratne devedesete iz perspektive mladih u Hrvatskoj* proizlazi iz potrebe za razumijevanjem stavova i znanja mladih vezanih za period devedesetih, a posebno u odnosu na događaje koji u javnosti, obrazovanju te dominantnom političkom diskursu stoje na margini ili su potpuno nevidljivi.

U tom pogledu, istraživanje *Ratne devedesete iz perspektive mladih u Hrvatskoj* ispituje, između ostalog, izvore informiranja, razinu znanja i stavove mladih o: ratnim zločinima počinjenima od strane hrvatskih snaga tijekom rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, presudama Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ/MRMKS), pojedincima i jedinicama koje su sudjelovale u ratnim zbivanjima, akterima antiratnih i mirovnih pokreta i aktivnosti te izvorima informiranja o događajima koji su dominantni u politikama sjećanja na devedesete.

S obzirom na to da naš rad uvijek želimo temeljiti na čim konkretnijim podacima koji naše zagovaračke napore dodatno argumentiraju i podupiru, rezultati ovog istraživanja Inicijativi mladih, ali i svim drugim zainteresiranim akterima u društvu, olakšat će daljnje napore u pristupu prošlosti na samokritički, odgovoran i solidaran način.

U ovom istraživanju, naziv *Domovinski rat* korišten je radi svoje prepoznatljivosti ispitanicima/ama koja je posljedica njegove dominantne upotrebe u javnoj sferi. Međutim, samo istraživanje progovara o ratnim zločinima počinjenim od strane pripadnika hrvatskih snaga u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te time otvara raspravu o naličju i kritički preispituje sadržajne odrednice *Domovinskog rata*.

Na kraju, iskreno zahvaljujemo dr. sc. Anji Gvozdanović na suradnji pri izradi istraživanja *Ratne devedesete iz perspektive mladih u Hrvatskoj*.

Branka Vierda
Inicijativa mladih za ljudska prava – Hrvatska

UVOD

Područja Hrvatske, ali i ostalih zemalja bivše Jugoslavije, tijekom prošlog stoljeća bila su pogođena ratnim sukobima. Ratne traume i posljedice koje one nose, prema nekim autorima, nerijetko su bivale zloupotrijebljene za pripremu i dodatnu eskalaciju sljedećeg rata (Kardov, Lalić i Teršelić, 2010: 11). Da bi se pojava tog društveno destruktivnog obrasca u budućnosti osujetila, nužna je uspostava trajnog mira koji podrazumijeva suočavanje sa sjenama prošlosti. Suočavanje s prošlošću je kompleksan i zahtjevan proces kojim društvo osvještava nasilne događaje iz vlastite prošlosti i za koje preuzima odgovornost. Za pretpostaviti je da se značajke procesa suočavanja s događajima iz Domovinskog rata (1991.–1995.) u određenoj mjeri odražavaju u obilježjima odnosa mlade generacije spram te teme.

Iako rođeni nakon završetka rata, mnogi mladi ljudi žive njegove posljedice kroz obiteljsko iskustvo i sjećanja na događaje koji su se zbili tijekom ratnog perioda. Upravo obiteljski narativ predstavlja snažnu odrednicu odnosa mladih spram rata koji osobno nisu doživjeli (Dragojević, 2020; Perasović i sur., 2014; Svob i sur., 2016; Wolnik i sur., 2017). Izrazito važnu ulogu u oblikovanju doživljaja i sjećanja na rat, uz obiteljski, ima i službeni narativ.

Osim što je sveprisutan u javnom prostoru, službeni narativ Domovinskog rata je jednoobrazan i zatvoren za perspektive žrtava i sjećanja Drugih (Jović, 2017; Pavlaković, Pauković i Židek, 2022). Pokušaji suočavanja s ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika hrvatskih snaga često su potisnuti na marginu javnosti. Takva, gotovo tri desetljeća stara praksa, u određenoj mjeri doprinosi relativizaciji tih ratnih zločina i oslabljuje društveni kapacitet potreban za kontinuiranu posvećenost izgradnji života u miru. Zanimljivo je da suočavanje s prošlošću može održavati, pa i produbljivati postojeće demokratske deficite hrvatskog društva – posebno u području funkcioniranja pravne države, poštovanja principa jednakosti pred zakonom i zaštite manjinskih prava.

Zašto su baš mladi važni za proces suočavanja s prošlošću? Prije svega, mladi nisu samo društveni resurs sadašnjosti već su i predstavnici poželjne budućnosti. Usvajanjem dominantnih društvenih vrijednosti koje se prenose s generacije na generaciju osiguravaju društvenu stabilnost i kontinuitet, a svojim inovativnim i kreativnim potencijalima stvaraju diskontinuitet kojim doprinose društvenom razvoju (Ilišin, 2014; Ilišin i Spajić Vrkaš, 2017). U tom smislu, dominantna stajališta mladih ljudi o mnogim društveno relevantnim temama govore nam o značajkama društva u kojem odrastaju, ali i o smjeru društvenih trendova koje možemo očekivati u budućnosti. Imajući to na umu, može se reći da suočavanje s prošlošću i mladi dijele zajedničko obilježje, a to je da su važni za budućnost izgradnje mira u društvu: suočavanje s prošlošću kao društveni proces koji može voditi trajnom miru i mladi ljudi kao vitalni nositelji tog procesa. Stoga se ovim istraživanjem pokušava odgovoriti na pitanje kako se prema ratnom razdoblju devedesetih godina 20. stoljeća, a posebno prema nekim njegovim tamnim stranama, odnose mlade generacije danas.

METODOLOGIJA

Opći cilj istraživanja je analizirati odnos mladih spram negativnih strana ratnih događanja tijekom devedesetih godina 20. stoljeća. U okviru općeg cilja, dva su podcilja ovog istraživanja:

1. ustanoviti, opisati i analizirati izvore informiranja, razinu znanja i stavove mladih o ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika hrvatskih snaga tijekom rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te o njihovom sankcioniranju u okviru Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju;
2. ustanoviti, opisati i analizirati povezanost sociodemografskih obilježja mladih s istraživanim stavovima.

U prikupljanju podataka u okviru *online* panela¹ korišten je strukturirani upitnik s pitanjima zatvorenog tipa, s nominalnim i ordinalnim ljestvicama. Prikupljanje kvantitativnih podataka obavljeno je tijekom ožujka 2022. godine na uzorku od 514 ispitanika² u dobi od 18–30 godina (rođeni između 1992. i 2004. godine) iz cijele Hrvatske.

Analize obuhvaćaju deskriptivnu razinu, ali i odnose između podskupina. Tako su testirane razlike između podskupina ispitanika prema spolu, dobi, ratnom iskustvu članova obitelji (civilne i/ili vojne žrtve rata te status branitelja), stupnju obrazovanja ispitanika i stupnju obrazovanja majke³.

-
- 1 Ipsos puls prikupio je podatke na uzorku koji je stratificiran prema dva obilježja prema 6 tradicionalnih regija (koje su definirane kao skup postojećih županija tako da je postignuto razvrstavanje jedinica izbora po načelu iscrpnosti i isključivosti) i prema veličini naselja (4 veličine: do 2000, do 10000, do 100000, iznad 100000) stanovnika. Kako bi se osigurala bolja zastupljenost prema spolu i starosti, dodatno se postavljaju kvote za spomenute varijable (ukrižano spol i 2 dobne kategorije) čime se osigurala geografska i demografska distribucija.
 - 2 Riječi i pojmovni sklopovi koji se upotrebljavaju u ovom izvještaju, a koji imaju rodno značenje jednako se odnose na muški i ženski rod bez obzira na to jesu li u muškom ili ženskom rodu.
 - 3 Statistička značajnost razlika između podskupina testirana je hi–kvadrat testom, među prosječnim vrijednostima t–testom i analizom varijance, uz post–hoc Scheffeov i Tamhaneov test. Statistički se značajnom razlikom smatra ona čija je pripadajuća p vrijednost manja od 0.01.

REZULTATI

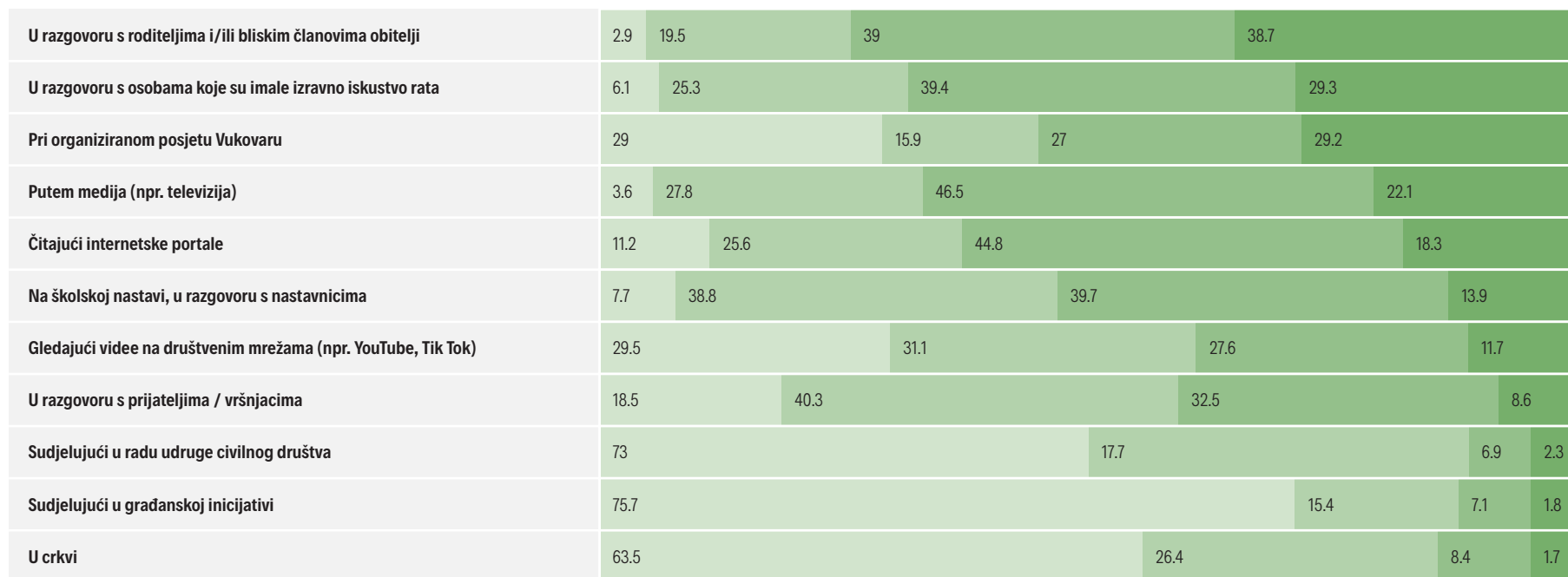
Analiza rezultata istraživanja prikazana u daljnjem tekstu strukturirana je s obzirom na glavne tematske cjeline koje obrađuju znanja, informiranost i odnos ispitanika prema Domovinskom ratu, ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika hrvatskih snaga, Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju, sudjelovanju Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini te relativizaciji ratnih zločina i građanskih prava.

Informiranost i izvori znanja o Domovinskom ratu

Stupanj važnosti koji mladi pridaju pojedinim izvorima informiranja o događajima u Domovinskom ratu može ukazivati na dominantna obilježja njihovog znanja o ovoj temi (**grafikon 1**). Najznačajniji izvor znanja o Domovinskom ratu za mlade su njihovi roditelji ili članovi uže obitelji te osobe koje su imale izravno iskustvo rata. Ovaj podatak govori o važnosti iskustvenih i subjektivnih elemenata u formiranju znanja mladih o raznim aspektima Domovinskog rata. Posjet Vukovaru tijekom kojega se mlade educira o ratu u Hrvatskoj, obavezan je za sve učenike osmih razreda osnovnih škola od 2014. godine. Gotovo trećina mladih ispitanika smatra da su tim posjetom stekli puno znanja o ratnim događajima u Hrvatskoj. Medijima, u tom smislu, posebno televiziji i internetskim portalima, također pripada nezanemariva uloga u stjecanju znanja i informacija o ovoj temi pri čemu im mladi pridaju veću važnost nego li interakciji s nastavnicima. Civilno društvo i crkva, ali i razgovori s vršnjacima uglavnom nemaju značajnu ulogu u formiranju znanja ispitanika o Domovinskom ratu.

Važnost pojedinih izvora informiranja značajno je povezana s manjim brojem sociodemografskih obilježja (**tablica 1**). U razgovoru s roditeljima i osobama koje su imale izravno iskustvo rata, u korištenju društvenih mreža, tijekom posjeta Vukovaru te u crkvi značajno više znanja o Domovinskom ratu stječu mladi čija obitelj ima intenzivnije i negativno iskustvo rata (ispitanici čiji su članovi obitelji civilne i/ili vojne žrtve rata te čiji članovi imaju status hrvatskog branitelja). Pritom, ispitanici koji odrastaju u obiteljima čiji su članovi civilne i/ili vojne žrtve rata, uz prethodno navedene načine, značajno više stječu znanja o Domovinskom ratu i u okviru civilnog društva (u udrugama i građanskim inicijativama), ali i u druženju s prijateljima. S druge strane, ispitanici čiji su članovi obitelji civilne i/ili vojne žrtve rata ujedno značajno rjeđe doživljavaju nastavu i interakciju s nastavnicima važnim izvorom informacija o Domovinskom ratu. Dob je značajno povezana s ocjenom uloge organiziranog posjeta Vukovaru u stjecanju znanja o ovoj temi. Pritom ga sadržajno važnim izvorom znanja češće označavaju ispitanici iz najmlađe dobne skupine (od 18 do 21 godine). Korisnost društvenih mreža za stjecanje znanja o ovoj temi značajno je povezana sa spolom pri čemu je korisnija muškim ispitanicima.

Grafikon 1: Procjena mladih o mjeri u kojoj su različiti izvori informiranja doprinijeli formiranju njihovog znanja o događajima tijekom Domovinskog rata (%)

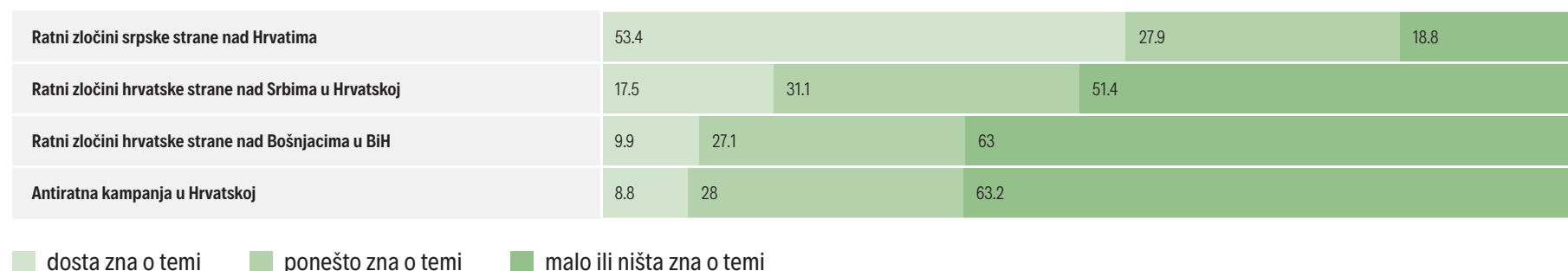
uopće ne
 malo
 donekle
 puno

Tablica 1: Doprinos različitih izvora informiranja znanju mladih o Domovinskom ratu s obzirom na sociodemografska obilježja (M)

		Od osoba koje su imale izravno iskustvo rata	Od roditelja i/ili bliskih članova obitelji	Od prijatelja / vršnjaka	Na nastavi, od nastavnika	Putem medija (npr. TV)	Internetski portali	Video klipovi na društvenim mrežama (npr. YouTube, TikTok)	Tijekom organiziranog posjeta Vukovaru	U crkvi	U radu udruge civilnog društva	U građanskoj inicijativi
Spol	Muški	2.93	3.13	2.37	2.55	2.91	2.71	2.36	2.48	1.52	1.43	1.38
	Ženski	2.91	3.14	2.25	2.65	2.84	2.70	2.06	2.65	1.45	1.34	1.32
Dob	18–21	2.90	3.30	2.28	2.60	2.91	2.58	2.23	2.89	1.50	1.40	1.37
	22–25	2.92	3.17	2.28	2.61	2.86	2.64	2.22	2.59	1.49	1.36	1.30
	26–30	2.92	3.02	2.36	2.58	2.87	2.83	2.21	2.38	1.47	1.41	1.39
Žrtve rata u obitelji	Da	3.37	3.42	2.52	2.37	2.77	2.74	2.46	2.87	1.63	1.64	1.62
	Ne	2.81	3.07	2.26	2.65	2.90	2.69	2.16	2.49	1.45	1.32	1.28
Status hrv. branitelja u obitelji	Da	3.12	3.33	2.34	2.57	2.86	2.72	2.30	2.68	1.52	1.41	1.37
	Ne	2.59	2.81	2.26	2.64	2.89	2.68	2.06	2.37	1.42	1.34	1.31
Stupanj obrazovanja ispitanika	Srednja trogodišnja i četverogodišnja škola	2.96	3.01	2.13	2.55	2.82	2.67	2.25	2.46	1.48	1.46	1.43
	Gimnazija	2.82	3.31	2.38	2.63	2.92	2.76	2.21	2.71	1.45	1.32	1.24
	Viša škola/BA	2.93	3.11	2.35	2.61	2.93	2.70	2.28	2.71	1.51	1.32	1.32
	Diplomski studij i više	2.94	3.16	2.43	2.61	2.84	2.70	2.12	2.42	1.49	1.41	1.37
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	2.92	3.06	2.21	2.96	2.77	2.58	2.37	2.69	1.51	1.45	1.43
	Srednja škola	2.90	3.12	2.31	2.58	2.91	2.75	2.22	2.60	1.50	1.41	1.35
	Viša škola i više	2.98	3.21	2.38	2.53	2.83	2.66	2.14	2.49	1.46	1.33	1.32
TOTAL (1–nimalo do 4–puno)		2.92	3.14	2.32	2.60	2.87	2.71	2.22	2.56	1.49	1.39	1.35

U kojoj mjeri su mladi upoznati s ratnim zločinima počinjenima tijekom Domovinskog rata? Najviše ispitanika, odnosno svaki drugi, smatra da puno zna o ratnim zločinima počinjenima nad Hrvatima od strane pripadnika srpskih snaga (**grafikon 2**).

Grafikon 2: Procjena ispitanika o razini svog znanja o navedenim događajima i pojavama (%)

O tim događajima ponešto zna četvrtina, a gotovo ništa 19% ispitanika. Suprotno tome, o ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika hrvatskih snaga nad Srbima dosta zna 18% ispitanika, gotovo trećina ponešto zna, a svaki drugi o tim događajima zna malo ili gotovo ništa. Na tom je tragu i distribucija znanja o ratnim zločinima pripadnika hrvatskih snaga nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini pri čemu značajno više prevladava neznanje s obzirom na to da 63% o tome malo zna ili gotovo ništa ne zna, a 10% navodi da puno zna o tim događajima. Ispitanici najmanje znaju o Antiratnoj kampanji odnosno o mirovnim nastojanjima civilnog društva u Hrvatskoj tijekom ratnih godina. Iz ovih rezultata je moguće donekle detektirati strukturu informacija i znanja o Domovinskom ratu s kojima mladi raspolažu. **Može se zaključiti da struktura znanja većine mladih razmjerno odgovara dominantnom službenom**

narativu koji marginalizira teme poput mirovnih napora tijekom devedesetih kao i žrtve Drugih.

Mladi se u samoprocjeni znanja o navedenim događajima razlikuju tek po tri obilježja (**tablica 2**). U slučaju znanja o ratnim zločinima počinjenim od strane pripadnika hrvatskih snaga nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini razlikuju se po spolu pri čemu u samoprocjeni poznavanja ove teme prednjače muškarci. O ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika srpskih snaga nad Hrvatima značajno više znanja imaju ispitanici čiji član obitelji je vojna i/ili civilna žrtva rata te oni čiji je član obitelji hrvatski branitelj. Također, ispitanici koji za člana uže obitelji imaju osobu u statusu hrvatskog branitelja značajno češće smatraju da znaju više o Antiratnoj kampanji u Hrvatskoj.

Tablica 2: Samoprocjena znanja ispitanika o navedenim temama s obzirom na sociodemografska obilježja (M)

Prosječna ocjena subjektivnog znanja o:		Ratnim zločinima hrvatske strane nad Bošnjacima u BiH	Ratnim zločinima srpske strane nad Hrvatima	Ratnim zločinima hrvatske strane nad Srbima u Hrvatskoj	Antiratnoj kampanji u Hrvatskoj
Spol	Muški	2.30	3.57	2.57	2.23
	Ženski	2.05	3.43	2.46	2.07
Dob	18–21	2.18	3.65	2.49	2.04
	22–25	2.13	3.55	2.51	2.18
	26–30	2.23	3.39	2.54	2.17
Žrtve rata u obitelji	Da	2.44	3.88	2.68	2.39
	Ne	2.12	3.41	2.48	2.10
Status hrv. branitelja u obitelji	Da	2.26	3.67	2.52	2.27
	Ne	2.05	3.22	2.52	1.96
Stupanj obrazovanja ispitanika	Srednja trogodišnja i četverogodišnja škola	2.01	3.40	2.33	2.07
	Gimnazija	2.24	3.70	2.53	2.27
	Viša škola/BA	2.14	3.50	2.58	2.05
	Diplomski studij i više	2.37	3.47	2.66	2.25
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	2.35	3.50	2.70	2.19
	Srednja škola	2.15	3.51	2.47	2.13
	Viša škola i više	2.23	3.53	2.62	2.22
Total (od 1–ništa ne zna do 5– jako puno zna)		2.18	3.50	2.52	2.15

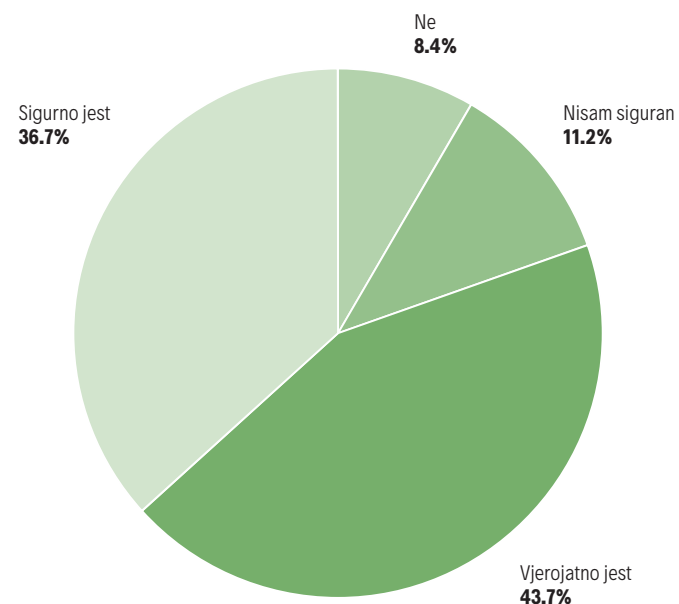
S obzirom na to da je jedna od slabije zastupljenih tema u javnosti vezana uz rat u Hrvatskoj ona koja se tiče zločina počinjenih nad Srbima u Hrvatskoj, valjalo je mlade upitati smatraju li da su ratni zločini nad Srbima uopće počinjeni (**grafikon 3**).

Većina ispitanika u nekoj mjeri smatra da je ratnih zločina nad Srbima bilo, pri čemu 44% ispitanika vjeruje da su oni dogodili, a 37% ispitanika je u to sigurno. S druge strane, gotovo petina ispitanika ne dijeli to mišljenje, pri čemu 11% ispitanika nije sigurno da su neki hrvatski građani i vojnici činili ratne zločine, dok je 8% uvjerenjeno da takvih događaja nije bilo.

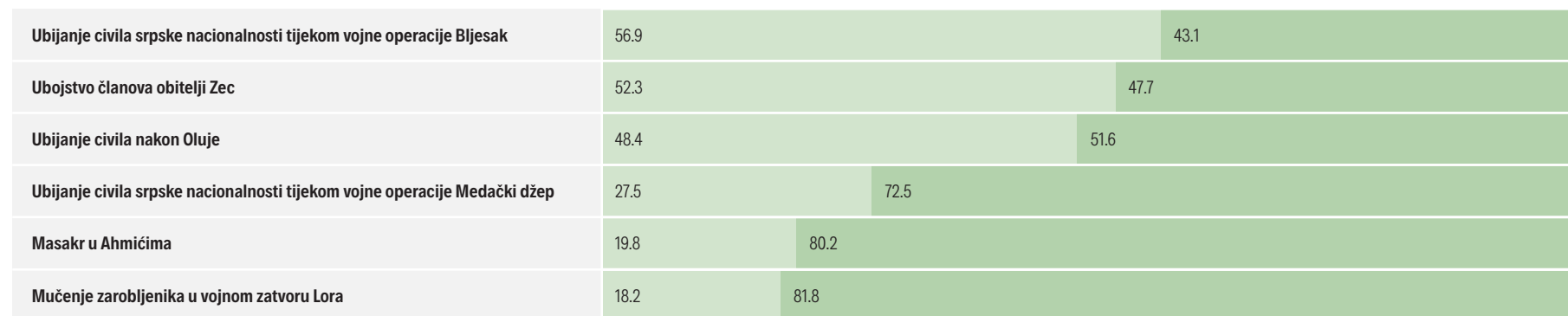
Ispitanici se u pogledu ovog stava većinom ne razlikuju s obzirom na sociodemografska obilježja. Jedino se izdvaja obrazovanje ispitanika pri čemu su negiranju ratnih zločina počinjenih nad Srbima značajno skloniji ispitanici koji imaju završenu srednju trogodišnju i četverogodišnju strukovnu školu u odnosu na ispitanike sa završenom gimnazijom i one viših razina obrazovanja.

Potom se ispitala informiranost ispitanika o konkretnim ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika hrvatskih snaga (**grafikon 4**). Većina ispitanika nije upoznata s većinom navedenih ratnih zločina. Najviše ispitanika, gotovo 57% čulo je za ubijanje civila za vrijeme vojne operacije Bljesak, a svaki drugi čuo je za ubojstvo članova obitelji Zec. **Nešto manje od polovice svjesno je ratnih zločina nakon Oluje, a za ostale ratne zločine poput Medačkog džepa, maskra u Ahmićima i Lore većina ispitanika nije čula.**

Grafikon 3: Odnos ispitanika prema postojanju ratnih zločina počinjenih od strane hrvatskih građana i vojnika nad Srbima za vrijeme i neposredno nakon rata u Hrvatskoj (%)

Grafikon 4: Informiranost ispitanika o nekim ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika hrvatskih snaga (%)

■ čuli su za događaj ■ nisu čuli za događaj

Povezanost sociodemografskih obilježja s ovim tvrdnjama je ograničena. Ispitanika čiji članovi obitelji su stradali u ratu kao civilne i/ili vojne žrtve značajno je više među onima koji su čuli za mučenje zarobljenika u Lori. Za ubojstvo članova obitelji Zec značajno više su čuli muškarci, ispitanici višeg obrazovanja (BA i više) i oni čije su majke višeg obrazovanja. Muškarci su značajno više zastupljeni i među onima koji su čuli za ratne zločine u Medačkom džepu i Ahmićima.

Osim za prethodno navedene ratne zločine, većina ispitanika nije čula ni za Josipa Reihl–Kira, načelnika policije u Osijeku, koji je pregovorima između sukobljenih strana pokušavao spriječiti eskalaciju rata ubijen je u atentatu 1991. godine uoči početka rata u Hrvatskoj (**tablica 3**). Ispitanici uglavnom nisu čuli ni za Milana Levara, hrvatskog dobrovoljca koji je, po završetku rata, značajno doprinio otkrivanju ratnih zločina počinjenih u Gospiću. Ubijen je u atentatu 2000. godine, a počinitelj dosad nije pronađen.

Tablica 3: Ocjena nekih osoba vezanih za Domovinski rat (%)

	Izrazito negativno	Uglavnom negativno	Ni pozitivno ni negativno	Uglavnom pozitivno	Izrazito pozitivno	Nisu čuli za tu osobu
Slobodan Praljak	6.5	8.7	37.5	14.3	9.1	23.9
Tomislav Merčep	6.0	10.4	41.7	7.6	3.2	31.1
Josip Reihl-Kir	0.8	1.9	31.6	6.8	5.0	54.0
Milan Levar	0.8	2.8	33.9	4.0	3.0	55.6

Značajan udio ispitanika nije čuo za Slobodana Praljka i Tomislava Merčepa, a relativna većina ispitanika ocjenjuje njihovo djelovanje tijekom rata srednjom, vrijednosno neutralnom ocjenom. Pored toga, gotovo četvrtina ispitanika je sklona pozitivno ocijeniti Slobodana Praljka, osuđenog za ratne zločine, dok je u slučaju Tomislava Merčepa, također osuđenog za ratne zločine, to manje izraženo s obzirom na to da ga 11% ispitanika vidi u pozitivnom svjetlu.

Odnos prema ratnim zločinima počinjenim od strane pripadnika hrvatskih snaga

Sankcioniranje ratnih zločina neovisno o nacionalnoj pripadnosti počinitelja i žrtava podržava većina ispitanika (85%) (grafikon 5). Iako je podrška ispitanika kažnjavanju ratnih zločina neovisno o porijeklu počinitelja i žrtve vrlo snažna, ona je ipak primjetno slabijeg intenziteta u slučaju sustavnih sudskih procesuiranja ratnih zločina nad Srbima u Hrvatskoj (60%).

Izostanak primjerene kazne za počinjene ratne zločine od strane pripadnika hrvatskih snaga ne odobrava svaki drugi ispitanik, što se ogleda u osjećaju srama radi nefunkcioniranja pravne države. Iako većina nije ravnodušna spram ratnih zločina počinjenih od strane pripadnika hrvatskih snaga (45%), gotovo 41% izražava svojevrsnu neodređenost i neutralnost spram tih događaja, a 14% ispitanika je ravnodušna.

Premda smatraju da je nepravedno povezivati hrvatske branitelje i ratne zločine, budući da je Hrvatska bila žrtvom nametnutog rata (54%), ispitanici su većinom skloni stajalištu da hrvatske vojnike ne treba izuzimati od potencijalne kaznene odgovornosti za ratne zločine, unatoč ratnoj pobjedi (52%).

Grafikon 5: Odnos ispitanika prema ratnim zločinima počinjenima od strane pripadnika hrvatskih snaga (%)

ne slažem se
 nisam siguran/a
 slažem se

Relativna većina ispitanika (43%) osuđene ratne zločince iz redova pripadnika hrvatskih snaga ne smatra herojima, no svaki drugi ih unatoč sudskoj presudi ili doživljava herojima ili nije siguran kako bi se po tom pitanju odredio.

Stav da bi neke počinitelje zločina trebalo amnestirati odbacuje 40% ispitanika dok većinu čine neodlučni i oni koji takav stav podržavaju. Nesigurnost ili suzdržanost oko tvrdnje koja implicira da ratnih zločina nad srpskim civilima nije bilo (odnosno da su gotovo sve srpske civilne žrtve rata stradale kao kolateralne žrtve ratnih djelovanja) izražava relativna većina ispitanika (43%), a četvrtina se s njom slaže.

Zanimljivo je primijetiti da prema gotovo svim tvrdnjama značajan dio ispitanika (između četvrtine i dvije petine) nema jasno izgrađeno mišljenje. **Jedan od mogućih razloga raširenosti neutralnog stava dijela mladih ljudi jest njihovo slabo poznavanje tema koje se nalaze izvan okvira dominantnog službenog narativa što im potencijalno otežava zauzimanje konkretne (moralne i vrijednosne) pozicije.**

Većina ovih tvrdnji povezana je s nekim sociodemografskim obilježjima ispitanika (**tablica 4**). Tvrdnju da je Hrvatska bila žrtvom nametnutog rata i da je stoga nepravedno povezivati branitelje s ratnim zločinima značajno više podržavaju ispitanici čiji su članovi obitelji u braniteljskom statusu. Osjećaj srama zbog nekažnjenih ratnih zločina u značajno većoj mjeri izražavaju ispitanici koji u obitelji nemaju civilne i/ili vojne žrtve rata.

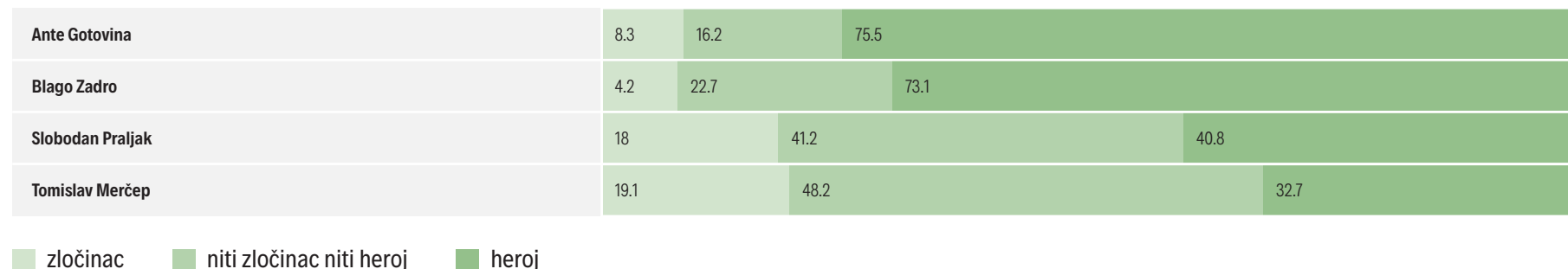
Stav da se nije smjelo dozvoliti podizanje optužnice protiv hrvatskih vojnika zato jer je Hrvatska pobijedila u ratu, značajno više podržavaju oni koji u obitelji imaju člana sa statusom branitelja, ali i oni čiji najviši obrazovni stupanj je trogodišnja i/ili četverogodišnja srednja škola. Da postoje počinitelji ratnih zločina koje bi trebalo abolirati značajno više smatraju ispitanici čiji članovi obitelji su u statusu branitelja. Ova podskupina ispitanika također je značajno sklonija doživljavati hrvatske osuđenike za ratne zločine herojima, kao i oni čiji su članovi obitelji žrtve rata te oni sa završenom trogodišnjom ili četverogodišnjom srednjom školom. Podrška sudskom procesuiranju ratnih zločina nad Srbima u Hrvatskoj značajno je povezana sa stupnjem obrazovanja ispitanika pri čemu oni sa završenom trogodišnjom ili četverogodišnjom srednjom školom tu podršku izražavaju značajno slabije u odnosu na ispitanike sa završenom gimnazijom. Slaganje s tvrdnjom da su Srbi civilne žrtve rata u Hrvatskoj većinom slučajno stradale značajno je povezan s braniteljskim statusom u obitelji.

Tablica 4: Odnos ispitanika spram ratnih zločina počinjenih s hrvatske strane s obzirom na sociodemografska obilježja (M)

		Hrvatska je bila žrtva nametnutog rata i zato je nepravедno povezivati branitelje s ratnim zločinima	Svaki ratni zločin valja primjereno kazniti, neovisno o nacionalnom porijeklu žrtve i počinitelja	Pomisao na nekažnjene ratne zločine počinjene s hrvatske strane ispunjava me osjećajem srama	Hrvatska je u ratu bila pobjednica i zato se nije smjelo dopustiti da ijedan hrvatski vojnik bude optužen za ratni zločin	Postoje zločini koji su u ratu učinjeni iz opravdanih razloga i zato njihove počinitelje ne bi trebalo sudski kazniti	Općenito, o ratnim zločinima počinjenima s hrvatske strane osjećam ravnodušnost	Naši vojnici i kada su osuđeni za ratne zločine, u mojim očima su uvijek heroji a ne zločinci	Potrebno je kazniti sve one koji su činili ratne zločine nad srpskim stanovništvom u Domovinskom ratu	Gotovo svi smrtno stradali civili srpske narodnosti bili su slučajne i nenamjeravane žrtve ratnih djelovanja
Spol	Muški	3.52	4.48	3.44	2.45	2.72	2.53	2.66	3.76	2.83
	Ženski	3.55	4.32	3.47	2.30	2.80	2.42	2.65	3.68	2.86
Dob	18–21	3.46	4.32	3.45	2.24	2.74	2.33	2.45	3.73	2.90
	22–25	3.54	4.45	3.49	2.32	2.65	2.48	2.69	3.74	2.91
	26–30	3.56	4.37	3.41	2.49	2.89	2.54	2.71	3.70	2.75
Žrtve rata u obitelji	Da	3.70	4.28	3.15	2.61	2.92	2.55	3.00	3.47	2.79
	Ne	3.49	4.43	3.53	2.32	2.72	2.46	2.57	3.78	2.86
Status hrv. branitelja u obitelji	Da	3.73	4.35	3.39	2.51	2.88	2.51	2.83	3.62	2.96
	Ne	3.20	4.49	3.56	2.14	2.55	2.42	2.36	3.89	2.66
Stupanj obrazovanja ispitanika	Srednja trogodišnja i četverogodišnja škola	3.63	4.22	3.50	2.64	2.79	2.57	2.90	3.51	
	Gimnazija	3.34	4.40	3.60	2.04	2.66	2.37	2.23	3.97	3.01
	Viša škola/BA	3.54	4.50	3.39	2.43	2.75	2.50	2.75	3.66	2.70
	Diplomski studij i više	3.57	4.49	3.37	2.28	2.80	2.43	2.62	3.84	2.87
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	3.70	4.36	3.53	2.60	2.88	2.65	2.86	3.71	2.75
	Srednja škola	3.55	4.40	3.41	2.36	2.78	2.49	2.71	3.72	2.89
	Viša škola i više	3.40	4.42	3.56	2.28	2.66	2.38	2.42	3.76	2.77
TOTAL (1–potpuno neslaganje do 5–potpuno slaganje)		3.53	4.40	3.45	2.37	2.76	2.48	2.66	3.72	2.85

Potom, ispitanici su iskazali svoje mišljenje o konkretnim ratnim akterima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, na ljestvici od isključivo zločinac do isključivo heroj (**grafikon 6**).

Grafikon 6: Odnos ispitanika prema nekim hrvatskim vojnicima (%)

Ante Gotovina i Blago Zadro za većinu ispitanika su ratni heroji. Za osuđenike za ratne zločine, Slobodana Praljka i Tomislava Merčepa relativna većina ne zna ili nije sigurna u koju kategoriju bi ih svrstala. No, kada se neodlučni ispitanici zanemare, obojicu se više doživljava herojima nego zločincima. Ovi rezultati se mogu promatrati i u kontekstu medijskog prostora, ali i javnog prostora uopće, u kojem je u većoj mjeri prisutna obrada herojstva Blage Zadre i Ante Gotovine s jedne strane, nego tematiziranje odgovornosti pripadnika hrvatskih snaga koji su osuđeni za ratne zločine.

Tablica 5: Odnos ispitanika prema nekim hrvatskim vojnicima s obzirom na sociodemografska obilježja (M)

		Ante Gotovina	Blago Zadro	Tomislav Merčep	Slobodan Praljak
Spol	Muški	4.30	4.42	3.22	3.40
	Ženski	3.87	4.00	3.16	3.18
Dob	18–21	3.94	4.24	3.06	3.23
	22–25	4.11	4.27	3.25	3.28
	26–30	4.14	4.14	3.18	3.34
Žrtve rata u obitelji	Da	4.29	4.47	3.40	3.55
	Ne	4.04	4.15	3.14	3.23
Status hrv. branitelja u obitelji	Da	4.31	4.39	3.30	3.45
	Ne	3.72	3.91	3.00	3.02
Stupanj obrazovanja ispitanika	Srednja trogodišnja i četverogodišnja škola	3.97	4.08	3.25	3.46
	Gimnazija	4.04	4.22	3.03	3.09
	Viša škola/BA	4.13	4.22	3.15	3.18
	Diplomski studij i više	4.22	4.35	3.27	3.37
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	3.74	4.00	3.26	3.22
	Srednja škola	4.11	4.21	3.24	3.31
	Viša škola i više	4.13	4.30	3.05	3.26
TOTAL (1–isključivo zločinac do 5–isključivo heroj)		4.08	4.21	3.19	3.29

Antu Gotovinu muškarci značajno više smatraju herojem, kao i oni čiji članovi obitelji imaju status branitelja (**tablica 5**). Spol i braniteljski status u obitelji je značajno povezan s doživljajem Blage Zadre u istom smjeru kao i u slučaju Ante Gotovine pri čemu je, uz navedeno, njegovo herojstvo značajno više prepoznato među ispitanicima čiji su članovi obitelji žrtve rata. U slučaju Tomislava Merčepa

i Slobodana Praljka, ispitanici čiji članovi obitelji imaju braniteljski status značajno su skloniji pozitivno ih vrednovati i smatrati herojima.

Sudjelovanje Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini

O karakteru sudjelovanja Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini većina ispitanika nema jasno izgrađeno mišljenje (od 50% do 56%), u čijoj je podlozi vjerojatno kombinacija manjka relevantnih znanja i interesa za ovu temu (**grafikon 7**). **Ipak, relativna većina ispitanika (42%) sklon je podržati gestu isprike najviših dužnosnika Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini zbog zločina počinjenih na teritoriju te zemlje.** Gotovo dvije petine ispitanika smatra da je Hrvatska sudjelovala u međunarodnom oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini tijekom 1993. i 1994. godine, a nešto više od trećine podržava stajalište da se Hrvatska u Bosni i Hercegovini branila od srpske agresije. Da je cilj hrvatskog sudjelovanja u ratu u Bosni i Hercegovini bilo očuvati njezinu cjelovitost, smatra četvrtina ispitanika.

Grafikon 7: Odnos ispitanika prema sudjelovanju Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini (%)

Najviši dužnosnici Republike Hrvatske bi se trebali ispričati za žrtve hrvatskih zločina u Bosni i Hercegovini	19.8	37.9	42.3
Hrvatska je sudjelovala u međunarodnom oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini tijekom 1993. i 1994. godine	8.2	53.4	38.4
Hrvatska se od srpske agresije branila u Bosni i Hercegovini	12.8	50.5	36.7
Hrvatska je sudjelovala u ratu u Bosni i Hercegovini kako bi očuvala cjelovitu državu Bosnu i Hercegovinu	15.5	56	28.5

■ ne slažem se ■ nisam siguran/a ■ slažem se

Kako je vidljivo u **tablici 6**, tek su dvije tvrdnje povezane sa spolom i statusom branitelja u obitelji. Muškarci su značajno više upoznati sa činjenicom da je Hrvatska sudjelovala u ratu u Bosni i Hercegovini, a ispitanici čiji članovi obitelji imaju braniteljski status značajno su skloniji uvjerenju da je Hrvatska svojim sudjelovanjem u ratu u Bosni i Hercegovini očuvala njezinu cjelovitost.

Tablica 6: Odnos ispitanika prema sudjelovanju Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini s obzirom na sociodemografska obilježja (M)

		Hrvatska je sudjelovala u međunarodnom oružanom sukobu u BiH tijekom 1993. i 1994. godine	Najviši dužnosnici RH bi se trebali ispričati za žrtve hrvatskih zločina u BiH	Hrvatska se od srpske agresije branila u BiH	Hrvatska je sudjelovala u ratu u BiH kako bi očuvala cjelovitu državu BiH
Spol	Muški	3.54	3.19	3.40	3.17
	Ženski	3.26	3.39	3.20	3.14
Dob	18–21	3.41	3.45	3.17	3.07
	22–25	3.36	3.27	3.32	3.16
	26–30	3.40	3.23	3.34	3.18
Žrtve rata u obitelji	Da	3.28	3.04	3.33	3.12
	Ne	3.43	3.35	3.30	3.16
Status hrv. branitelja u obitelji	Da	3.39	3.25	3.37	3.23
	Ne	3.42	3.35	3.19	3.02
Stupanj obrazovanja ispitanika	Srednja trogodišnja i četverogodišnja škola	3.25	3.21	3.27	3.16
	Gimnazija	3.58	3.46	3.21	3.08
	Viša škola/BA	3.35	3.31	3.25	3.12
	Diplomski studij i više	3.48	3.22	3.45	3.23
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	3.26	3.20	3.12	3.29
	Srednja škola	3.33	3.33	3.30	3.10
	Viša škola i više	3.24	3.24	3.35	3.22
TOTAL (1–potpuno neslaganje do 5–potpuno slaganje)		3.40	3.29	3.30	3.16

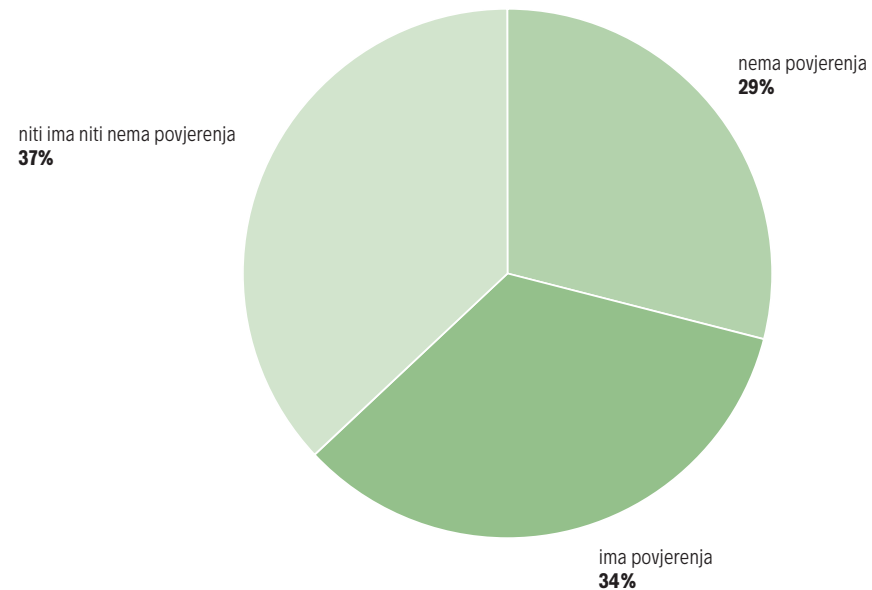
Ovi rezultati upućuju na zaključak da većina ispitanika nije upoznata sa činjenicom koju je utvrdio Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije – da je Hrvatska sudjelovala u ratu u Bosni i Hercegovini.

Iz navedene dominantne neupućenosti ispitanika vjerojatno proizlazi i iskazana neodređenost u stavovima spram nekih obilježja vojne uključenosti Republike Hrvatske u rat u Bosni i Hercegovini.

Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije

Gotovo svi ispitanici (97%) su čuli za Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (Haški sud) pa se može očekivati da u određenoj mjeri imaju formirane stavove o ulozi i načinu rada te institucije. Jedan od indikatora ocjene načina rada Haškoga suda jest povjerenje u njegov pravičan i nepristran rad u pogledu donošenja presuda (**grafikon 8**).

Grafikon 8: Stupanj povjerenja ispitanika u pravičnost i nepristranost presuda Haškoga suda (%)

Najviše ispitanika (37%) neodređeno je po pitanju povjerenja u pravičnost i nepristranost presuda Haškoga suda, odnosno nisu skloni niti vjerovati niti ne vjerovati da su sudske presude bile pravične i nepristrane. Neutralan odnos slijedi povjerenje koje izražava 34% ispitanika, dok je nepovjerenje prisutno kod ukupno 29% ispitanika. Ukratko, najviše mladih je skloni neutralnom stavu s

inklinacijom ka umjerenom povjerenju da su presude bile pravične i nepristrane. Kada je riječ o ovom stavu, ispitanici su uglavnom homogeni. No, oni čiji članovi obitelji nisu civilne i/ili vojne žrtve rata izražavaju značajno više razine povjerenja u pravičnost i nepristranost presuda Haškog suda (**tablica 7**).

Tablica 7: Povjerenje u pravičnost i nepristranost Haških presuda za ratne zločine s obzirom na sociodemografska obilježja (M)

		Povjerenje u pravičnost i nepristranost Haških presuda za ratne zločine
Spol	Muški	2.97
	Ženski	3.00
Dob	18–21	3.10
	22–25	2.96
	26–30	2.96
Žrtve rata u obitelji	Da	2.68
	Ne	3.05
Status hrv. branitelja u obitelji	Da	2.93
	Ne	3.07
Stupanj obrazovanja ispitanika	Srednja trogodišnja i četverogodišnja škola	2.97
	Gimnazija	3.10
	Viša škola/BA	2.89
	Diplomski studij i više	3.00
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	2.94
	Srednja škola	2.95
	Viša škola i više	3.05
TOTAL (nema povjerenja 1– puno povjerenje 5)		2.98

Zatim, nastojalo se utvrditi kako mladi vide rad Haškoga suda u odnosu na hrvatsko društvo (**Grafikon 9**). Iako prevladava neutralan stav spram većine navedenih tvrdnji, primjećuju se određene tendencije.

Većina ispitanika smatra da je rad Haškoga suda rezultirao individualizacijom krivnje za počinjene zločine (58%) kao i da je značajno doprinio otkrivanju istine o događajima tijekom Domovinskog rata (42%).

Grafikon 9: Stavovi o obilježjima i posljedicama rada Haškoga suda na hrvatsko društvo (%)

Rad Haškoga suda pokazao je da krivnju za ratne zločine snose pojedinci a ne čitavi narodi	8	34.2	57.8
Haški sud je uvelike doprinio otkrivanju pune istine o događajima u Domovinskom ratu	18.8	38.8	42.3
Općenito gledano, Haški sud je bio politički sud a ne pravna institucija	15.7	47.6	36.6
Haški sud je svojim optužnicama zapravo izjednačavao agresora i žrtvu	27.4	43.7	28.9
Suđenja i presude za ratne zločine donesene u Haagu imale su pozitivan utjecaj na demokratski razvoj hrvatskog društva	20.5	55.6	23.9
Haški sud osnovan je zato da bi se kaznili Hrvati koji su željeli neovisnu Hrvatsku.	60.4	29.9	9.7

ne slažem se
 nisam siguran/a
 slažem se

Također, većina ispitanika odbacuje ideju da je osnivanje Haškoga suda bilo motivirano antagonizmom međunarodne zajednice spram hrvatske težnje ka neovisnoj državi (60%). Nešto više od polovice mladih ispitanika nije sigurno je li Haški sud povoljno djelovao na demokratski razvoj hrvatskog društva, četvrtina je sklona takvom stavu dok 20% smatra da ovaj sud nije imao takav utjecaj. Gotovo polovica mladih je neutralnog stava spram tvrdnji da je Haški sud u osnovi politički sud te da je u svojim optužnicama izjednačavao žrtvu i agresora. No, uz većinu neutralnih (48%), gotovo dvije petine ispitanika (37%) priklanja se tvrdnji o političkoj naravi suda, dok su po pitanju uloge Haškoga suda u izjednačavanju agresora i žrtava ispitanici prilično polarizirani.

Ispitanici su uglavnom homogeni u ovim stavovima no neka ispitivana obilježja se pokazuju značajnima u dva slučaja (**tablica 8**). Odnos prema tvrdnji da je Haški sud kazna Hrvatima za neovisnu Hrvatsku značajno je povezan s razinom obrazovanja ispitanika pri čemu se oni sa završenom trogodišnjom i četverogodišnjom srednjom školom značajno više s njom slažu. Ulogu Haškoga suda u individualizaciji krivnje za ratne zločine značajno manje prepoznaju oni čiji su članovi obitelji u braniteljskom statusu.

Tablica 8: Stavovi o obilježjima i posljedicama rada Haškog suda na hrvatsko društvo s obzirom na sociodemografska obilježja (M)

		Haški sud je uvelike doprinio otkrivanju pune istine o događajima u Domovinskom ratu	Haški sud osnovan je zato da bi se kaznili Hrvati koji su željeli neovisnu Hrvatsku.	Haški sud je svojim optužnicama zapravo izjednačavao agresora i žrtvu	Rad Haškog suda pokazao je da krivnju za ratne zločine snose pojedinci a ne čitavi narodi	Suđenja i presude za ratne zločine donesene u Haagu imale su pozitivan utjecaj na demokratski razvoj hrvatskog društva	Općenito gledano, Haški sud je bio politički sud a ne pravna institucija
Spol	Muški	3.16	2.08	3.07	3.66	2.98	3.26
	Ženski	3.23	2.05	2.89	3.61	2.94	3.29
Dob	18–21	3.14	2.06	2.99	3.52	2.94	3.27
	22–25	3.21	2.12	3.02	3.69	2.99	3.24
	26–30	3.20	2.01	2.93	3.63	2.93	3.30
Žrtve rata u obitelji	Da	3.02	2.18	3.07	3.42	2.75	3.53
	Ne	3.24	2.04	2.96	3.69	3.01	3.21
Status hrv. branitelja u obitelji	Da	3.20	2.10	3.04	3.55	2.88	3.34
	Ne	3.19	2.01	2.88	3.78	3.10	3.16
Stupanj obrazovanja ispitanika	Srednja trogodišnja i četvergodišnja škola	3.16	2.34	3.12	3.48	2.97	3.35
	Gimnazija	3.28	1.71	2.82	3.79	2.93	3.08
	Viša škola/BA	3.12	2.10	3.00	3.70	2.89	3.22
	Diplomski studij i više	3.25	2.00	2.93	3.63	3.04	3.38
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	3.22	2.23	3.04	3.73	2.77	3.23
	Srednja škola	3.17	2.10	2.97	3.63	2.93	3.29
	Viša škola i više	3.24	1.92	2.97	3.63	3.09	3.24
TOTAL (1–potpuno neslaganje do 5–potpuno slaganje)		3.19	2.06	2.98	3.64	2.96	3.27

Podrška relativizaciji ratnih zločina i građanskih prava

Relativizacija ratnih zločina počinjenih od strane pripadnika hrvatskih snaga iskazuje se simbolički na različite načine, a jedan od njih su murali ili oslikane javne površine s licima osuđenika za ratne zločine. Većina mladih ne podržava takvu simboličku podršku osuđenicima za ratne zločine s obzirom na to da je 80% ispitanika sklono zakonskom sankcioniranju takvih postupaka (**grafikon 10**).

Grafikon 10: Potreba za zakonskim sankcioniranjem sljedećih pojava (%)

Murali s licima osuđenika za ratne zločine	79.5	20.5
Upotreba ćirilice u službenim prostorijama javnih ustanova u Vukovaru	55.1	44.9
Pozdrav "za dom spremni!"	36	64
Pozdrav "smrt fašizmu, sloboda narodu!"	33.3	66.7
Javno prozivanje i kritiziranje uloge hrvatskog vodstva tijekom Domovinskog rata	31.4	68.6

■ DA ■ NE

Ustaški pozdrav „za dom spremni“ je u određenoj mjeri prisutan u javnom prostoru u Hrvatskoj, posebno za vrijeme nekih javnih manifestacija. Većina ispitanika, odnosno nešto manje od dvije trećine, ne bi pravno kažnjavalo upotrebu ovog pozdrava. Vrlo sličan omjer ispitanika nalazimo i u slučaju podrške zakonskom sankcioniranju pozdrava „smrt fašizmu, sloboda narodu“: trećina ispitanika problematičnim smatra i ustaški i antifašistički pozdrav. Naime, ispitanici koji bi sankcionirali ustaški pozdrav značajno češće bi kažnjavali i antifašistički pozdrav i obrnuto – oni koji nisu skloni sankcioniranju jednog, nisu skloni podržati kažnjavanje javnog korištenja drugog pozdrava.

Može se reći da ovaj nalaz upućuje na to da značajan dio mladih poistovjećuje vrijednosno suprotstavljene simbole što može biti ozbiljan kulturni izazov za daljnju izgradnju demokratskog društva koje počiva na antifašističkim vrijednostima. Nadalje, za demokratsko društvo važno je i da većina mladih podržava zaštitu ljudskih i građanskih prava. Ipak, kada je riječ o Domovinskom ratu, gotovo trećina bi ograničila slobodu govora u slučaju javnog izražavanja kritičkog mišljenja spram hrvatskog vodstva u vrijeme rata. Osim toga, pravo srpske nacionalne manjine u Vukovaru na službenu upotrebu svog jezika i pisma⁴ ne nailazi na većinsku podršku. Više od polovice ispitanika zakonski bi kaznilo upotrebu ćirilnog pisma u javnim institucijama u Vukovaru. Ispitanici čiji su članovi obitelji ratni stradalnici te branitelji značajno su skloniji toj zabrani. Sklonost zakonskom sankcioniranju javne kritike hrvatskog vodstva značajno više izražavaju žene i ispitanici sa završenom srednjom trogodišnjom i četverogodišnjom školom.

4 Istraživanje je provedeno u ožujku 2022. godine kada je to pravo trebalo biti omogućeno članovima srpske nacionalne manjine u Vukovaru.

ZAKLJUČAK

Većina mladih ispitanika načelno podržava proces suočavanja s prošlošću, posebno u pogledu potrebe za sudskim epilogom svih ratnih zločina koji su počinjeni u ratnom periodu, no istovremeno može se reći da značajan dio ispitanika nije dovoljno senzibiliziran u tom pogledu. Općenito, mladima nedostaje znanja o temama vezanima uz Domovinski rat koje su i inače slabije zastupljene u javnosti, poput ratnih zločina počinjenih od strane pripadnika hrvatskih snaga i umiješanosti Republike Hrvatske u rat u Bosni i Hercegovini. Također, slabo su im poznati mirovni napori dijela civilnog društva tijekom devedesetih.

Može se reći da je struktura znanja mladih o Domovinskom ratu kombinacija tri faktora: međugeneracijskog prijenosa sjećanja u obitelji, dominantnog službenog narativa koji nudi jednodimenzionalnu interpretaciju događaja iz devedesetih te vjerojatno slabijeg interesa mladih za takve teme. Otuda vjerojatno proizlazi i neutralnost ili neodređenost značajnog dijela ispitanika spram tema koja traže izraz vrijednosne pa i moralne perspektive. Prisutna je tendencija relativizacije ratnih zločina što se u određenoj mjeri reflektira i na relativizaciju građanskih prava koje se odnose na nacionalne manjine ili pak na slobodu govora.

Rad Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju ispitanici povoljno ocjenjuju, međutim, mnogi zauzimaju neutralnu poziciju po pitanju ocjene posljedica rada tog suda na hrvatsko društvo. To može ukazivati na nedostatak njihovog znanja i informacija o širem sociokulturnom i sociopolitičkom kontekstu post-ratnog razdoblja u Hrvatskoj u kojem je društvena uloga tog suda nadilazila njegovu kaznenu funkciju.

Ispitanici su u izražavanju svojih stavova razmjerno homogena skupina. Međutim, stavovske razlike između ispitanika u najvećoj mjeri proizlaze iz intenziteta ratnog iskustva bliskih članova obitelji. Drugim riječima, ispitanici se u stavovima najviše razlikuju s obzirom na braniteljski status članova obitelji i jesu li članovi obitelji civilne i/ili vojne žrtve rata, a najmanje u pogledu spola, dobi, obrazovanja te socijalnog porijekla obitelji iz koje potječu. **Ovo istraživanje stoga potvrđuje snažnu povezanost obiteljskog iskustva tijekom rata i stavova ispitanika o ratnim devedesetima. Pritom, ispitanici čiji članovi obitelji nisu izravno sudjelovali u ratu i/ili nisu bili njime izravno pogođeni češće zauzimaju perspektivu koja uključuje izraženiju kritičnost spram negativnih strana Domovinskog rata.**

LITERATURA

Dragojević, M. (2020). *Identiteti u ratu: civilne žrtve u komparativnoj perspektivi*. Zagreb: Srednja Europa.

Ilišin, V. (ur). (2014). *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: IDIZ.

Ilišin, V., Spajić Vrkaš, V. (ur). (2017). *Generacija osujećenih. Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. Zagreb: IDIZ.

Jović, D. (2017). *Rat i mit*. Zagreb: Fraktura.

Kardov, K., Lalić, D., Teršelić, V. (2010). *Suočavanje s prošalošću u Hrvatskoj. Stavovi i mišljenja aktera i javnosti u poraću*. Zagreb: Documenta.

Pavlaković, V., Pauković, D., & Židek, N. (ur.). (2022). *Uokvirivanje nacije i kolektivni identiteti: Politički rituali i kultura sjećanja na traume 20. Stoljeća u Hrvatskoj*. Srednja Europa.

Perasović, B., Franc, R., Šimleša, D., Mustapić, M., Medugorac, V. (2014). *Sjećanje, mladi, političko naslijeđe i građanska uključenost*. MYPLACE European Policy brief 2.

Svob, C., Brown, N. R., Takšić, V., Katulić, K., & Žauhar, V. (2016). Intergenerational transmission of historical memories and social–distance attitudes in post–war second–generation Croatians. *Memory & Cognition*, 44(6), 846–855.

Wolnik, K., Busse, B., Tholen, J., Yndigegn, C., Levinsen, K., Saari, K., & Puuronen, V. (2017). The long shadows of the difficult past? How young people in Denmark, Finland and Germany remember WWII. *Journal of Youth Studies*, 20(2), 162–179.

PRILOG – Upitnik

P1. Treba li po Vašem mišljenju zakonski kažnjavati sljedeće javne iskaze i postupke?

		Da	Ne
1	Pozdrav "za dom spremni!"	36	64
2	Pozdrav "smrt fašizmu, sloboda narodu!"	33.3	66.7
3	Murale (oslikane javne površine) s licima osuđenika za ratne zločine	79.5	20.5
4	Upotrebu ćirilice u službenim prostorijama javnih ustanova u Vukovaru	55.1	44.9
5	Javno prozivanje i kritiziranje uloge hrvatskog vodstva tijekom Domovinskog rata	31.4	68.6

P2. Znanja i predodžbe o značajnim društvenim događajima stječemo na različite načine. Molimo označite u kojoj mjeri ste Vi stekli dosadašnja znanja i predodžbe o Domovinskom ratu na ljestvici od 1 do 4 (1 – Uopće ne; 2 – Malo; 3 – Donekle; 4 – Puno):

		Uopće ne	Malo	Donekle	Puno
1	U razgovorima s osobama koje su imale izravno iskustvo rata	6.1	25.3	39.4	29.3
2	U razgovorima s roditeljima i/ili bliskim članovima obitelji	2.9	19.5	39.0	38.7
3	U razgovorima s prijateljima / vršnjacima	18.5	40.3	32.5	8.6
4	Na školskoj nastavi. u razgovoru s nastavnicima	7.7	38.8	39.7	13.9
5	Putem medija (npr. televizija)	3.6	27.8	46.5	22.1
6	Čitajući internetske portale	11.2	25.6	44.8	18.3
7	Gledajući videe na društvenim mrežama (npr. YouTube. TikTok)	29.5	31.1	27.6	11.7
8	Pri organiziranom posjetu Vukovaru	29.0	14.9	27.0	29.2
9	U crkvi	63.5	26.4	8.4	1.7
10	Sudjelujući u radu udruge civilnog društva	73.0	17.7	6.9	2.3
11	Sudjelujući u građanskoj inicijativi	75.7	15.4	7.1	1.8

P3. Kako procjenjujete svoja ZNANJA o sljedećim pojavama i događajima tijekom Domovinskog rata na ljestvici od 1 do 5, gdje 1 znači "o tome ne znam gotovo ništa", a 5 "o tome znam jako puno":

		O tome ne znam gotovo ništa	2	3	4	O tome znam jako puno
1	Ratnim zločinima hrvatske strane nad Bošnjacima u BiH	31.7	31.2	27.1	7.2	2.7
2	Ratnim zločinima srpske strane nad Hrvatima	5.8	12.9	27.9	31.8	21.6
3	Ratnim zločinima hrvatske strane nad Srbima u Hrvatskoj	18.1	33.3	31.1	13.7	3.8
4	Antiratnoj kampanji u Hrvatskoj	33.0	30.2	28.0	6.4	2.5

P4. Kako biste ocijenili pojedine osobe iz suvremene hrvatske povijesti?

		Izrazito negativno	Uglavnom negativno	Ni pozitivno ni negativno	Uglavnom pozitivno	Izrazito pozitivno	Nisam čuo za tu osobu
1	Slobodan Praljak	6.5	8.7	37.5	14.3	9.1	23.9
2	Tomislav Merčep	6.0	10.4	41.7	7.6	3.2	31.1
3	Josip Reihl–Kir	0.8	1.9	31.6	6.8	5.0	54.0
4	Milan Levar	0.8	2.8	33.9	4.0	3.0	55.6

P5. Neka zbivanja tijekom i nakon Domovinskog rata se u hrvatskoj javnosti određuju kao zločini počinjeni nad Srbima od strane hrvatskih građana i vojnika. Smatrate li da su hrvatski građani i vojnici za vrijeme Domovinskog rata i neposredno nakon njega činili zločine nad Srbima ili smatrate da na Hrvatskoj strani nije počinjen nijedan ratni zločin?

	Nije počinjen nijedan ratni zločin na hrvatskoj strani	Vjerojatno je bilo takvih zločina	Sigurno je bilo takvih zločina	Nisam siguran je li ih bilo
	8.4	43.7	36.7	11.2

P6. U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete sa sljedećim tvrdnjama na ljestvici od 1 do 5, gdje 1 znači "Uopće se ne slažem" a 5 "U potpunosti se slažem":

		Uopće se ne slažem	Donekle se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Donekle se slažem	U potpunosti se slažem
1	Hrvatska je bila žrtva nametnutog rata i zato je nepravедно povezivati branitelje s ratnim zločinima	9.0	10.7	26.5	25.8	28.0
2	Svaki ratni zločin valja primjereno kazniti, neovisno o nacionalnom porijeklu žrtve i počinitelja	1.9	2.7	10.7	23.3	61.5
3	Pomisao na nekažnjene ratne zločine počinjene s hrvatske strane ispunjava me osjećajem srama	10.4	6.5	32.6	28.2	22.3
4	Hrvatska je u ratu bila pobjednica i zato se nije smjelo dopustiti da ijedan hrvatski vojnik bude optužen za ratni zločin	36.0	15.8	30.5	10.5	7.3
5	Postoje zločini koji su u ratu učinjeni iz opravdanih razloga i zato njihove počinitelje ne bi trebalo sudski kazniti	22.9	18.2	29.8	18.7	10.5
6	Općenito, o ratnim zločinima počinjenima s hrvatske strane osjećam ravnodušnost	25.6	19.9	40.5	8.8	5.1
7	Naši vojnici i kada su osuđeni za ratne zločine, u mojim očima su uvijek heroji a ne zločinci	27.3	15.7	31.9	14.4	10.7
8	Potrebno je kazniti sve one koji su činili ratne zločine nad srpskim stanovništvom u Domovinskom ratu	5.8	8.0	25.7	29.0	31.4
9	Gotovo svi smrtno stradali civili srpske narodnosti bili su slučajne i nenamjeravane žrtve ratnih djelovanja	16.8	15.3	42.7	16.9	8.4

P7. U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete sa sljedećim tvrdnjama o sudjelovanju Republike Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini tijekom 1990ih godina 20. stoljeća (1– uopće se ne slažem do 5 – u potpunosti se slažem, 9– bez odgovora):

		Uopće se ne slažem	Donekle se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Donekle se slažem	U potpunosti se slažem
1	Hrvatska je sudjelovala u međunarodnom oružanom sukobu Bosnu i Hercegovinu tijekom 1993. i 1994. godine	2.9	5.3	53.4	25.5	12.9
2	Najviši dužnosnici Republike Hrvatske bi se trebali ispričati za žrtve hrvatskih zločina u Bosni i Hercegovini	10.4	9.4	37.9	25.7	16.6
3	Hrvatska se od srpske agresije branila u Bosni i Hercegovini	5.1	7.7	50.5	25.3	11.4
4	Hrvatska je sudjelovala u ratu Bosni i Hercegovini kako bi očuvala cjelovitu državu Bosnu i Hercegovinu	4.8	10.6	56.0	21.2	7.3

P8. Nakon ratnih zbivanja na području bivše Jugoslavije često se u javnosti govorilo o radu i važnosti Međunarodnog suda za ratne zločine na području bivše Jugoslavije ili Haškog suda za ratne zločine. Jeste li Vi čuli za Haški sud?

1	Da	96.7
2	Ne	3.3

AKO NIJE ČUO PRIKAŽI TEKST NA NOVOM ZASLONU:

Haški sud, službenim imenom "Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju" bio je sud Ujedinjenih naroda koji se bavio ratnim zločinima počinjenima tijekom sukoba na području bivše Jugoslavije 1990–ih godina.

P9. U kojoj mjeri imate povjerenja da su presude Haškog suda za ratne zločine bile pravične i nepristrane:

	1 – Nemam uopće povjerenja	2	3	4	5 – Imam puno povjerenje
	13.2	16.3	36.5	27.3	6.8

P10. U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete sa sljedećim tvrdnjama o obilježjima i posljedicama rada Haškog suda na hrvatsko društvo:

		Uopće se ne slažem	Donekle se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Donekle se slažem	U potpunosti se slažem
1	Haški sud je uvelike doprinio otkrivanju pune istine o događajima u Domovinskom ratu	8.4	10.5	38.8	37.8	4.5
2	Haški sud osnovan je zato da bi se kaznili Hrvati koji su željeli neovisnu Hrvatsku.	44.5	15.8	29.9	7.9	1.8
3	Haški sud je svojim optužnicama zapravo izjednačavao agresora i žrtvu	12.1	15.3	43.7	20.3	8.6
4	Rad Haškog suda pokazao je da krivnju za ratne zločine snose pojedinci a ne čitavi narodi	2.5	5.5	34.2	41.3	16.5
5	Suđenja i presude za ratne zločine donesene u Haagu imale su pozitivan utjecaj na demokratski razvoj hrvatskog društva	12.0	8.5	55.6	19.3	4.6
6	Općenito gledano, Haški sud je bio politički sud a ne pravna institucija	5.6	10.1	47.6	24.7	11.9

P11. Navedena su imena nekih osoba o kojima različiti ljudi imaju različito mišljenje. Molim Vas da za svakog od njih iskažete svoje mišljenje koristeći sljedeće ocjene: 1 – Isključivo zločinac; 2 – Više zločinac nego heroj; 3 – Više heroj nego zločinac, 4 – Isključivo heroj; 5 – Niti jedno niti drugo

		Isključivo zločinac	Više zločinac nego heroj	Više heroj nego zločinac	Isključivo heroj	Niti jedno niti drugo
1	Ante Gotovina	2.5	5.8	31.3	44.3	16.2
2	Blago Zadro	1.5	2.6	19.1	54.0	22.7
3	Tomislav Merčep	5.7	13.3	21.9	10.8	48.2
4	Slobodan Praljak	6.3	11.7	28.0	12.8	41.2

P12A. Navedeni su događaji iz Domovinskog rata i molim Vas označite jeste li ili niste čuli za taj događaj:

		Čuo	Nije čuo
1	Ubojstvo članova obitelji Zec	52.3	47.7
2	Ubijanje civila srpske nacionalnosti tijekom vojne operacije Medački džep	27.5	72.5
3	Ubijanje civila srpske nacionalnosti tijekom vojne operacije Bljesak	56.9	43.1
4	Mučenje zarobljenika u vojnom zatvoru Lora	18.2	81.8
5	Ubijanje civila nakon Oluje	48.4	51.6
6	Masakr u Ahmićima	19.8	80.2

AKO JE ČUO ZA ODREĐENI DOGAĐAJ:

P12B. Smatrate li da je to bio ratni zločin?

		Jest ratni zločin	Nije ratni zločin
1	Ubojstvo članova obitelji Zec	81.5	18.5
2	Ubijanje civila srpske nacionalnosti tijekom vojne operacije Medački džep	83.2	16.8
3	Ubijanje civila srpske nacionalnosti tijekom vojne operacije Bljesak	77.7	22.3
4	Mučenje zarobljenika u vojnom zatvoru Lora	92.2	7.8
5	Ubijanje civila nakon Oluje	89.7	10.3
6	Masakr u Ahmićima	86.9	13.1

AKO KAŽE DA NIJE BIO RATNI ZLOČIN:

P12C. Vjerujete li ili ne vjerujete da se taj događaj dogodio?

		1 – Uopće ne vjerujem	2	3	4	5 – U potpunosti vjerujem
1	Ubojstvo članova obitelji Zec	2.2	6.2	19.0	27.6	45.0
2	Ubijanje civila srpske nacionalnosti tijekom vojne operacije Medački džep	9.1	16.8	52.8	12.8	8.5
3	Ubijanje civila srpske nacionalnosti tijekom vojne operacije Bljesak	14.9	31.7	23.3	20.4	9.7
4	Mučenje zarobljenika u vojnom zatvoru Lora	14.3	27.3	29.8	14.3	14.3
5	Ubijanje civila nakon Oluje	15.5	38.9	17.7	23.6	4.4
6	Masakr u Ahmićima	7.8	40.6	44.4	7.1	0

P13. Ima li netko u vašoj užoj obitelji status hrvatskog branitelja Domovinskog rata?

1	Da	62.8
2	Ne	37.2

P14. Je li je netko u vašoj užoj obitelji stradao kao civilna ili vojna žrtva rata?

1	Da, kao civilna	5.4
2	Da, kao vojna	9.3
3	Da i vojna i civilna	4.5
4	Ne	80.8

P15. Koja je najviša razina obrazovanja koju ste završili?

1	Osnovna škola ili niže	0.4
2	Srednja strukovna škola	28.1
3	Gimnazija	19.4
4	Viša škola / Preddiplomski studij / Prvi stupanj fakulteta (Bachelor)	26.4
5	Diplomski studij / Fakultet / Akademija / Visoka škola	22.3
6	Poslijediplomski studij (specijalistički, magistarski, doktorski)	3.5
7	Ne zna / ne želi odgovoriti	0

P16. Koja je najviša razina obrazovanja koju je završio Vaš otac?

1	Osnovna škola ili niže	7.9
2	Srednja strukovna škola	63.3
3	Gimnazija	2.3
4	Viša škola / Preddiplomski studij / Prvi stupanj fakulteta (Bachelor)	8.8
5	Diplomski studij / Fakultet / Akademija / Visoka škola	12.7
6	Poslijediplomski studij (specijalistički, magistarski, doktorski)	2.9
7	Ne zna / ne želi odgovoriti	2.0

P17. Koja je najviša razina obrazovanja koju je završila Vaša majka?

1	Osnovna škola ili niže	9.7
2	Srednja strukovna škola	56.5
3	Gimnazija	5.1
4	Viša škola / Preddiplomski studij / Prvi stupanj fakulteta (Bachelor)	11.2
5	Diplomski studij / Fakultet / Akademija / Visoka škola	13.2
6	Poslijediplomski studij (specijalistički, magistarski, doktorski)	2.8
7	Ne zna / ne želi odgovoriti	1.4

P18. Trenutno ste:

1	Učenik/ca	1.2
2	Student/ica	39.9
3	Nezaposlen/a	7.8
4	Zaposlen/a	49.4
5	Poljoprivrednik/ca	0.2
6	Nešto drugo	1.5

P19. Koja je vaša nacionalnost/etničko porijeklo?

1	Hrvat/ica	95.6
2	Srbin/kinja	1.1
3	Musliman/ka (Bošnjak/inja)	0.2
4	Albanac/ka	0
5	Crnogorac/ka	0.2
6	Čeh/inja	0.2
7	Mađar/ica	0
8	Makedonac/ka	0
9	Nijemac/ica	0
10	Rom/kinja	0.4
11	Rusin/ka	0
12	Slovak/inja	0.4
13	Slovenac/ka	0
14	Talijan/ka	0
15	Židov/ka	0
16	Ostale nacionalnosti	0.2
17	Neopredijeljeni	0.4
18	Bez odgovora	1.4

arterarij

STATUS **M**

 edvu
Europski dom Vukovar

 YiHR